

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน

ทัศนศิลป์ ม.๓

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

ผู้เรียบเรียง

ศ. สุชาติ เถาทอง

นายสังคม ทองมี

นายอรรถศักดิ์ อ่างเลิศฤทธิ์

นายรอง ทองดาดาช

ผู้ตรวจ

รศ. จารุพรรณ ทรัพย์ปรุง

นางสาววัชรินทร์ ฐิตอดิศัย

นายชัยศ วนิชวัฒนาวดี

บรรณาธิการ

ศ. ปรีชา เถาทอง

นายสมเกียรติ ภูระหงษ์

พิมพ์ครั้งที่ ๑

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

ISBN : 978-616-203-614-9

รหัสสินค้า ๒๓๑๕๐๐๓

คำนำ

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ เป็นกลุ่มสาระที่จะช่วยพัฒนาให้ผู้เรียนมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีจินตนาการทางศิลปะ รู้จักชื่นชมความงาม มีสุนทรียภาพ ความมีคุณค่า ซึ่งย่อมจะมีผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้เรียน เพราะกิจกรรมทางศิลปะจะช่วยพัฒนาผู้เรียน ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ตลอดจนการนำไปสู่การพัฒนาสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความเชื่อมั่นในตนเอง

การจัดทำหนังสือเรียนกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ (ม. ๓) เพื่อให้สะดวกแก่การจัดการเรียนการสอน รวมทั้งเพื่อให้สอดคล้องกับธรรมชาติวิชา จึงจัดทำหนังสือเรียนแยกเป็น ๒ เล่ม คือ หนังสือเรียนสาระทัศนศิลป์ ๑ เล่ม และหนังสือเรียนสาระดนตรีรวมกับสาระนาฏศิลป์ ๑ เล่ม ซึ่งทางครูผู้สอนและสถานศึกษาพึงใช้ควบคู่กัน เพื่อประสิทธิภาพในการเรียนการสอนและการมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่ดีของผู้เรียน

สำหรับหนังสือเรียนทัศนศิลป์เล่มนี้ เนื้อหาสาระจะเรียบเรียงตรงตามสาระการเรียนรู้แกนกลางของหลักสูตรเพื่อเสนอองค์ความรู้พื้นฐานที่จำเป็นแก่ผู้เรียน ขณะเดียวกันก็ยังได้เสนอแนะกิจกรรมศิลป์ปฏิบัติ เพื่อให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริง อันจะนำไปสู่การบรรลุตัวชี้วัดตามที่หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดไว้ นอกจากนี้ ภายในเล่มได้จัดพิมพ์ภาพประกอบ ๔ สีอย่างสวยงาม เพื่อจะได้เป็นประโยชน์สำหรับผู้เรียนจะได้เห็นผลงานที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงและทำความเข้าใจได้ง่ายขึ้น

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากธรรมชาติของสาระทัศนศิลป์ เน้นทักษะปฏิบัติ ดังนั้น การศึกษาสาระนี้ให้เกิดผลสัมฤทธิ์จึงมีความจำเป็นที่ผู้เรียนพึงลงมือปฏิบัติจริง เพื่อจะได้มีทักษะฝีมือและความชำนาญ อันจะเป็นความรู้คงทนที่ติดตัวผู้เรียนตลอดไป

คณะผู้เรียบเรียงคาดหวังว่า หนังสือเรียนเล่มนี้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการนำไปใช้ประกอบการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะของสถานศึกษาทุกแห่ง ช่วยให้ผู้เรียนได้รับความรู้ มีทักษะ ช่วยพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ตลอดจนบรรลุตัวชี้วัดตามที่หลักสูตรได้กำหนดไว้ทุกประการ และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงต่อศิลปินทุกท่านที่คณะผู้เรียบเรียงได้นำภาพผลงานของท่านมาใช้เป็นภาพประกอบในหนังสือเรียนเล่มนี้

คณะผู้เรียบเรียง

สารบัญ

หน่วยการเรียนรู้ที่

๑

ทัศนธาตุและหลักการออกแบบในสิ่งแวดล้อมและงานทัศนศิลป์

- ทัศนธาตุและหลักการออกแบบ
- การวิเคราะห์ทัศนธาตุและการออกแบบในสิ่งแวดล้อม
- การวิเคราะห์ทัศนธาตุและการออกแบบในงานทัศนศิลป์

๑-๑๔

๒
๖
๙

หน่วยการเรียนรู้ที่

๒

เทคนิควิธีการในการสร้างงานทัศนศิลป์ของศิลปิน

- ศิลปินทัศนศิลป์สาขาจิตรกรรม
- ศิลปินทัศนศิลป์สาขาประติมากรรม
- ศิลปินทัศนศิลป์สาขาสื่อผสม

๑๕-๓๐

๑๖
๒๒
๒๕

หน่วยการเรียนรู้ที่

๓

การสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์

- การสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์แบบสื่อผสม
- การสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์แบบ ๒ มิติ และ ๓ มิติ
- การสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์แนวจิตรกรรมไทย
- การสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์เพื่อสื่อความหมายและเหตุการณ์

๓๑-๕๖

๓๒
๓๘
๔๕
๕๐

หน่วยการเรียนรู้ที่

๔

การวิเคราะห์ผลงานทัศนศิลป์

- การวิเคราะห์ผลงานทัศนศิลป์
- รูปแบบของผลงานทัศนศิลป์
- เนื้อหาของผลงานทัศนศิลป์
- คุณค่าของผลงานทัศนศิลป์

๕๗-๗๒

๕๘
๖๐
๖๒
๖๘

หน่วยการเรียนรู้ที่

๕

ทัศนศิลป์กับการประกอบอาชีพ

- ทัศนศิลป์กับชีวิตประจำวัน
- ทัศนศิลป์กับการประกอบอาชีพ

๗๓-๘๘

๗๔
๗๖

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๖

การจัดนิทรรศการทางทัศนศิลป์

- ความสำคัญของนิทรรศการทางทัศนศิลป์
- ขั้นตอนการจัดนิทรรศการทางทัศนศิลป์
- เกณฑ์การคัดเลือกผลงานทัศนศิลป์เพื่อจัดนิทรรศการ

๙๙-๑๐๒

๙๐

๙๑

๙๗

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๗

ทัศนศิลป์กับวัฒนธรรม

- ทัศนศิลป์กับการสะท้อนคุณค่าทางวัฒนธรรม
- ความแตกต่างของงานทัศนศิลป์ในแต่ละยุคสมัยของวัฒนธรรมไทย
- ความแตกต่างของงานทัศนศิลป์ในแต่ละยุคสมัยของวัฒนธรรมสากล

๑๐๓-๑๒๒

๑๐๔

๑๐๗

๑๑๓

บรรณานุกรม

๑๒๓

หน่วยที่

ทัศนธาตุและหลักการออกแบบในสิ่งแวดล้อมและงานทัศนศิลป์

ตัวชี้วัด

- บรรยายสิ่งแวดล้อมและงานทัศนศิลป์ที่เลือกมา โดยใช้ความรู้เรื่องทัศนธาตุและหลักการออกแบบ (ศ ๑.๑ ม.๗/๑)
- วิเคราะห์และบรรยายวิธีการใช้ทัศนธาตุและหลักการออกแบบในการสร้างงานทัศนศิลป์ของตนเองให้มีคุณภาพ (ศ ๑.๑ ม.๗/๓)

สาระการเรียนรู้แกนกลาง

- ทัศนธาตุและหลักการออกแบบในสิ่งแวดล้อมและงานทัศนศิลป์
- วิธีการใช้ทัศนธาตุและหลักการออกแบบในการสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์

สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือที่มนุษย์สร้างขึ้น เมื่อพิจารณาลงไปในรายละเอียดแล้วจะพบว่าเกิดจากการผสมผสานกันขององค์ประกอบต่างๆ ของทัศนธาตุ โดยมีการออกแบบจัดวางอย่างลงตัว จึงทำให้เกิดความงดงาม ซึ่งสามารถอธิบายและบรรยายให้ผู้อื่นเข้าใจถึงความงดงามนี้ได้ โดยใช้ความรู้เรื่องทัศนธาตุและหลักการออกแบบ การมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้จะช่วยให้สามารถพัฒนาผลงานทัศนศิลป์ของตนให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

๑. ทักษะธาตุและหลักการออกแบบ

สิ่งแวดล้อม (Environment) หมายถึง ปรากฏการณ์ต่างๆ หรือสรรพสิ่งทั้งหลายที่อยู่รายล้อมรอบตัวเรา ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

- ๑. สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ภูเขา หาดทราย ทะเล ดอกไม้ น้ำตก เมฆ เป็นต้น
 - ๒. สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น อาคารบ้านเรือน ถนน ไฟฟ้า สวนสาธารณะ โบราณสถาน เป็นต้น
- ซึ่งไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อมประเภทใดก็ตาม ถ้าพิจารณาอย่างละเอียดถี่ถ้วนจะพบว่า สิ่งแวดล้อมดังกล่าวล้วนมีทัศนธาตุปรากฏอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น แต่มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป เช่น ถนนที่ทอดยาวออกไปสุดสายตาจนเห็นเป็นจุดเล็กๆ ขอบฟ้าบริเวณชายทะเลที่เห็นเป็นเส้นโค้ง สีเขียวขจีของต้นหญ้า ผิวขรุขระของก้อนหิน เงาของต้นไม้ เป็นต้น ซึ่งศิลปินได้แบบอย่างจากธรรมชาติมาสร้างสรรค์เป็นผลงานทัศนศิลป์ โดยใช้องค์ประกอบของทัศนธาตุนำมาออกแบบผสมผสานกันในลักษณะต่างๆ

เกร็ดศิลป์

ภาพที่เรามองเห็นในสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและในผลงานทัศนศิลป์ ล้วนมีทัศนธาตุปรากฏอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น หากแต่ทัศนธาตุในภาพทั้ง ๒ ประเภทนี้จะมี ความแตกต่างกันออกไป สามารถเปรียบเทียบได้ ดังต่อไปนี้

ทัศนธาตุในสิ่งแวดล้อม	ทัศนธาตุในงานทัศนศิลป์
๑. เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ	๑. เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์
๒. รูปทรงที่ปรากฏจะเป็นไปอย่างอิสระ	๒. รูปทรงเป็นไปตามจินตนาการและแนวคิดของผู้สร้างสรรค์
๓. รูปทรงมีการเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ	๓. รูปทรงจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาตามแนวคิดของผู้สร้างสรรค์
๔. รูปลักษณะและความงามจะปรากฏตามกฎของธรรมชาติ	๔. รูปทรงและความงามมีปรากฏอยู่ได้ตลอดเวลา ทุกพื้นที่ตามแนวคิดในการสร้างสรรค์

“Sternennacht” (ค.ศ. ๑๘๗๓) ผลงานของฟินเซนต์ วิลเลียม ฟาน ก็อกซ์ (Vincent William Van Gogh)

๑.๑ ทักษะธาตุ

ทัศนธาตุ (Visual Element) หมายถึง ส่วนประกอบของการมองเห็น ซึ่งจะประกอบไปด้วยจุด เส้น รูปร่าง รูปทรง น้ำหนักอ่อน - แก่ พื้นที่ว่าง พื้นผิว และสี ในการสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์แขนงใดก็ตาม ล้วนแต่ต้องใช้ องค์ประกอบต่างๆ ดังกล่าวของทัศนธาตุ นำมาออกแบบจัดวางให้ผสมผสานกันตามหลักการออกแบบด้วยกันทั้งสิ้น

“Plane Trees” (ค.ศ. ๑๘๙๓) ผลงานของพอล ซียัค (Paul Signac)

- องค์ประกอบของทัศนธาตุ
- ๑ **จุด** เป็นส่วนที่เล็กที่สุดในผลงาน เป็นต้นกำเนิดของเส้น รูปร่าง รูปทรง แสงเงา และพื้นผิว ถ้านำจุดมาวางเรียงต่อกัน และทำซ้ำๆ จะเกิดเป็นเส้น หรือนำจุดมาวางรวมกลุ่มกันให้เหมาะสม จะเกิดเป็นรูปร่าง รูปทรง พื้นผิว และแสงเงาได้
 - ๒ **เส้น** มีผลต่อการรับรู้และช่วยกระตุ้นให้เกิดอารมณ์และความรู้สึกต่างๆ เส้นเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ทุกแขนง โดยเฉพาะใช้ในการร่างภาพ เพื่อถ่ายทอดสิ่งที่มองเห็นหรือสิ่งที่จินตนาการสื่อออกมาเป็นภาพ
 - ๓ **รูปร่าง รูปทรง** เกิดจากการนำเอาเส้นในลักษณะต่างๆ มาประกอบให้เป็นเรื่องราว ทั้งนี้ รูปร่างจะเป็นเส้นโครงของวัตถุสิ่งของ มีลักษณะ ๒ มิติ คือ ความกว้างและความยาว ส่วนรูปทรง เป็นเส้นโครงของวัตถุสิ่งของ มีลักษณะ ๓ มิติ คือ ความกว้าง ความยาว และความลึก (ความสูง)
 - ๔ **น้ำหนักอ่อน - แก่** จำนวนความเข้ม - ความอ่อนของสีและแสงเงาตามที่ประสาทตารับรู้เมื่อเทียบกับน้ำหนักของสีขาว - สีดำ เมื่อนำน้ำหนักที่ต่างกันของสีและแสงเงา จะทำให้เกิดรูปลักษณะต่างๆ
 - ๕ **พื้นที่ว่าง** บริเวณที่เป็นความว่าง ไม่ใช่ส่วนที่เป็นรูปทรง หรือเนื้อหา การกำหนดพื้นที่ที่เหมาะสม จะช่วยให้ผลงานดูแล้วสบายตา ไม่อึดอัด หรืออ้างว้างโดดเดี่ยว
 - ๖ **พื้นผิว** พื้นผิวของวัตถุต่างๆ ที่เกิดจากธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น พื้นผิวของวัตถุที่มีคุณสมบัติแตกต่างกัน ย่อมให้อารมณ์และความรู้สึกที่ได้จากการมองเห็นมีความแตกต่างกันออกไปด้วย
 - ๗ **สี** ปรากฏการณ์ของแสงที่ตกกระทบกับวัตถุแล้วสะท้อนเข้าสู่ตาของมนุษย์ จึงทำให้มองเห็นเป็นสีต่างๆ ซึ่งสีจะปรากฏอยู่ในทุกสรรพสิ่ง มีอิทธิพลต่ออารมณ์และความรู้สึกของมนุษย์ ทั้งยังเป็นส่วนประกอบสำคัญที่ส่งผลให้ผลงานมีความงามอีกด้วย

๑.๒ การออกแบบ

การออกแบบ (Design) หมายถึง การวางแผน การกำหนดขั้นตอน วิธีการ การเลือกใช้วัสดุ อุปกรณ์ เพื่อสร้างสรรค์ผลงาน ถ่ายทอดความคิดและจินตนาการของตนให้ออกมาเป็นผลงานที่ผู้อื่นสามารถมองเห็น รับรู้ หรือสัมผัสได้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อผลงานร่วมกัน ซึ่งการออกแบบที่ดีจะต้องคำนึงถึงหลักการสำคัญ ๓ ประการ ได้แก่

“Market Scene” (ค.ศ. ๑๕๕๐) ผลงานของปีเอเตอร์ เอิร์ตเซิน (Pieter Aertsen) ศิลปินชาวดัตช์ นอกจากเนื้อหาสาระและวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในภาพแล้ว การออกแบบยังมีการจัดวางได้อย่างลงตัว ทั้งความเป็นเอกภาพ ความสมดุล และความกลมกลืน

หลักการออกแบบ

- ๑ **ความเป็นเอกภาพ (Unity)** เป็นการจัดระเบียบองค์ประกอบของทัศนธาตุให้เกิดรูปทรงที่รวมกลุ่มกัน ไม่แตกแยกออกจากกัน
- ๒ **ความกลมกลืน (Harmony)** เป็นการจัดองค์ประกอบของผลงานให้มีความรู้สึกสอดคล้อง และมีความสัมพันธ์ต่อกัน หรือเข้ากันได้เป็นอย่างดี
- ๓ **ความสมดุล (Balance)** เป็นการจัดองค์ประกอบของผลงานให้มีความเท่ากัน เสมอกัน มีน้ำหนักและแรงถ่วงทั้งด้านซ้ายและด้านขวาของผลงานที่เท่ากัน

การศึกษาเกี่ยวกับวิชาทัศนศิลป์ในหน่วยการเรียนรู้นี้ มุ่งให้ผู้เรียนเกิดทักษะความสามารถในการบรรยายให้ผู้อื่นรับรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและงานทัศนศิลป์ โดยในการบรรยายจะต้องใช้ความรู้เรื่องทัศนธาตุ รวมทั้งหลักการออกแบบทางทัศนศิลป์มาวิเคราะห์สิ่งที่จะบรรยาย รวมทั้งความรู้ที่ได้รับยังสามารถนำไปใช้พัฒนาผลงานทัศนศิลป์ของตนให้มีคุณภาพมากขึ้นอีกด้วย

เสริมสาระ

ธรรมชาติได้ออกแบบสิ่งแวดล้อมที่มีความสลับซับซ้อนและงดงามได้อย่างน่าอัศจรรย์ ซึ่งศิลปินได้นำแรงบันดาลใจนี้มาเลียนแบบสร้างสรรค์เป็นผลงานทัศนศิลป์ขึ้นในรูปแบบต่างๆ แต่สิ่งแวดล้อมก็ไม่ได้มีความสมบูรณ์ไปเสียทั้งหมด บางส่วนก็ยังไม่งามผสมผสานอยู่หรือไม่เอื้อประโยชน์ในการใช้สอย มนุษย์จึงทำการออกแบบปรับปรุงสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบๆ ตัว ด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อประโยชน์ ดังต่อไปนี้

๑. **เพื่อความสวยงาม** เป็นการสร้างบรรยากาศจากสิ่งที่ไม่งามให้มีความงาม หรืองามอยู่แล้วให้งามมากยิ่งขึ้น เช่น การจัดสวนดอกไม้ การนำผลงานทัศนศิลป์มาเสริมแต่ง การตกแต่งพันธุ์ไม้ให้เป็นรูปร่างต่างๆ การสร้างสระน้ำ การทำน้ำพุ น้ำตก เป็นต้น

๒. **เพื่อประโยชน์ใช้สอย** มีการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ซึ่งโดยมากมักจะเป็นผลงานทางด้านสถาปัตยกรรม เพื่อประโยชน์ใช้สอยในด้านที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต เช่น การสร้างสะพานเชื่อมสองฝั่งของทะเลสาบ เพื่อความสะดวกในการสัญจรไปมา การสร้างประภาคารเพื่อติดตั้งสัญญาณไฟสำหรับเรือ เป็นต้น

๓. **เพื่อรักษาสีสิ่งแวดล้อม** สิ่งแวดล้อมบางบริเวณอาจเกิดความเสียหายด้วยปัจจัยจากธรรมชาติเอง มนุษย์จึงได้หาวิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการออกแบบปรับปรุงสิ่งแวดล้อมในบริเวณนั้นๆ เช่น การปลูกแนวต้นไม้เพื่อป้องกันการรุกล้ำของทะเลทราย การทำแนวเขื่อนชายฝั่งเพื่อป้องกันการกัดเซาะจากคลื่น เป็นต้น

ทั้งนี้ การออกแบบที่ดีจะต้องผสมกลมกลืนเข้ากันได้กับสิ่งแวดล้อม ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่างๆ ตามมา และควรมีส่วนช่วยทำให้สิ่งแวดล้อมในบริเวณนั้นมีความสวยงามและมีความโดดเด่นมากยิ่งขึ้น

๒. การวิเคราะห์ทัศนธาตุและการออกแบบในสิ่งแวดล้อม

การวิเคราะห์ทัศนธาตุในสิ่งแวดล้อม หมายถึง การพิจารณาแยกแยะลักษณะต่างๆ ที่พบเห็นในสิ่งแวดล้อมว่า ส่วนใดเป็นจุด เป็นเส้น พื้นผิวเป็นเงามัน ขรุขระ หรือเป็นรูปทรง สี สัน มีน้ำหนักอ่อน - แก่อย่างไร รวมทั้งการปล่อยพื้นที่ว่างในผลงานมีมากน้อยเพียงใด ซึ่งความสามารถในการจำแนกแยกแยะและการสื่อสารให้ผู้อื่นเข้าใจได้นั้น จำเป็นต้องใช้ความรู้เรื่องทัศนธาตุซึ่งเป็นความรู้เฉพาะทางด้านทัศนศิลป์เป็นหลักในการอธิบาย รวมไปถึงลักษณะในการออกแบบว่ามีความเป็นเอกภาพ ความกลมกลืน และความสมดุลมากน้อยเพียงใด ซึ่งสามารถแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑. ทัศนธาตุและการออกแบบในสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เป็นสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นท้องฟ้า ดอกไม้ ฝูเลื้อย รุ้ง น้ำตก ดวงดาว ทะเล ป่าไม้ ภูเขา และอื่นๆ อีกมากมาย ล้วนมีความงดงามผสมผสานอยู่ ซึ่งสามารถคัดเลือกมาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นถึงทัศนธาตุและหลักการออกแบบได้

๒. ทัศนธาตุและการออกแบบในสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยมนุษย์ได้สร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ขึ้นมา เพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกายและจิตใจ ไม่ว่าจะเป็นอาคารสถานที่ สวนดอกไม้ สะพาน บ้านเมือง สนามเด็กเล่น สถานีรถไฟ และอื่นๆ ซึ่งถ้าวิเคราะห์สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นมานั้น จะเห็นถึงการนำเอาทัศนธาตุต่างๆ มาออกแบบให้มีความสอดคล้องกับหลักการองค์ประกอบศิลป์

สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ

สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น

ตัวอย่างที่ ๑ การวิเคราะห์ทัศนธาตุและการออกแบบในสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ : ก้อนหินกำมะหยี่

ภาพถ่ายนี้เป็นการเลือกบางมุมของธรรมชาติมาทำการวิเคราะห์ เพื่อสื่อให้เห็นว่า ธรรมชาติทุกแห่งมีแง่มุมที่เป็นความงามซ่อนอยู่มากมาย พื้นที่บางแห่งแม้ไม่มีสรรพสิ่งปรากฏอยู่มาก ไม่มีสีสันสะดุดตา แต่ถ้าเลือกมุมมองให้ดี ก็ จะเห็นความงามที่ซ่อนอยู่ โดยเฉพาะความงามที่เป็นศิลปะ ไม่ว่าจะเป็นก้อนหิน สายน้ำ ฯลฯ ขณะเดียวกันมุมมองนั้นก็ สามารถบ่งบอกเนื้อหาสาระบางประการได้เช่นเดียวกัน

การวิเคราะห์ จากภาพตัวอย่าง จะเห็นภาพรวมเป็นรูปทรง สี แสงเงา ที่ปรากฏอย่างเด่นชัด สังเกตภาพธรรมชาติในภาพนี้แล้วมีความโดดเด่นที่รูปร่าง รูปทรงของก้อนหินที่เป็นรูปทรงตามธรรมชาติ แสงที่ตกกระทบทำให้เกิดเงา ช่วยเพิ่มมิติให้กับก้อนหิน ดูเป็นก้อน มีมวล และขนาด มีความลึก ตื้น แตกต่างกันไป แสงส่องสว่างลงมาจากด้านบน พื้นผิวของก้อนหินที่ขรุขระเมื่อมีต้นหญ้า มอสส์ ตะไคร่น้ำ และพืชชนิดอื่นๆ ที่มีสีเขียวผสมผสานกับสีเหลือง ขึ้นปกคลุม ความหยาบและความขรุขระของก้อนหิน ได้ถูกแปรเปลี่ยนเป็นความรู้สึกอ่อนนุ่มดูจะมีผ้ากำมะหยี่ สีเขียววางคลุมไว้ น้ำหนักอ่อน - แก่ของสีเขียวทำให้เกิดความรู้สึกนุ่มนวลและมีระยะใกล้ - ไกล ขณะเดียวกันเส้นสายของน้ำตกสีขาวก็นำสายตา มีทิศทางจากด้านบนลงสู่ด้านล่าง สีของน้ำตัดกับพื้นผิวของก้อนหินที่ปกคลุมด้วยสีเขียว สีภาพนี้เป็นสีวรรณะเย็น เมื่อมองดูแล้วจะให้ความรู้สึกสดชื่น เยือกเย็น สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์และความชุ่มชื้นของธรรมชาติได้อย่างชัดเจน

ตัวอย่างที่ ๒ การวิเคราะห์ทัศนธาตุและการออกแบบในสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น : เมืองจำลองมาดรูโรดม

เมืองจำลองแห่งนี้มีชื่อว่า “มาดรูโรดม” (Madurodam) ตั้งอยู่ที่กรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ เปิดให้เข้าชมตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๕๒ โดยจำลองสภาพบ้านเมือง สถานที่สำคัญ สิ่งที่น่าสนใจต่างๆ ตลอดจนวิถีชีวิตของผู้คนในประเทศเนเธอร์แลนด์ นำมารวมไว้อยู่ภายในพื้นที่เดียวกัน โดยสิ่งที่นำมาจำลองไว้จะมีลักษณะเหมือน หรือคล้ายคลึงกับของจริง โดยย่อลงมาในสัดส่วน ๑ : ๒๕ บางคนเรียกสถานที่แห่งนี้ว่า “เมืองตุ๊กตา” ซึ่งจะเห็นการนำหลักการสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ในสาขาต่างๆ มาออกแบบเป็นเมืองที่มีบรรยากาศและความสวยงามอย่างลงตัว

การวิเคราะห์ จุดเด่นของสถานที่แห่งนี้ คือ การจำลองของจริงให้มาอยู่ภายในพื้นที่เดียวกันและมีขนาดเล็กกว่าผู้คน ทำให้สามารถมองดูได้อย่างทั่วถึง ทัศนธาตุที่ปรากฏในสถานที่นี้มีอยู่มากมาย ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าจะเน้นพิจารณาในบริเวณใดเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นเส้นโค้งที่มีลักษณะสลับไปมาของหลังคาสีขาวที่ดูเหมือนลูกคลื่น หรือเส้นตรงแนวตั้งของสถาปัตยกรรมที่อยู่ด้านหน้า แต่ที่เห็นได้เด่นชัด คือ รูปร่าง รูปทรง สี สัน และพื้นผิวของสิ่งต่างๆ ที่เหมือนกับได้ชมของจริง การเว้นพื้นที่ว่างและเปิดโล่งจะช่วยให้ผู้คนเดินเข้าไปชมได้อย่างใกล้ชิด ตลอดจนการเพิ่มสีสันของต้นไม้และดอกไม้ที่มีขนาดเล็กเข้าไป ช่วยทำให้ดูสบายตามากยิ่งขึ้น สร้างความรู้สึกเหมือนได้เข้าไปอยู่ในเมืองตุ๊กตา

ภาพเมืองจำลอง “มาดรูโรดม” (Madurodam) ถูกออกแบบขึ้นโดยการนำความรู้ทางด้านทัศนศิลป์หลากหลายแขนงมาผสมผสานกัน ทำให้ผลงานดูแล้วมีความเหมือนจริง

การจัดสถานที่ให้มีความสำคัญในเรื่องของสัดส่วนเป็นอย่างมาก การย่อขนาดลงมาได้อย่างถูกต้อง ช่วยสร้างความรู้สึกละเอียดเหมือนได้ชมของจริง จังหวะและจุดสนใจต้องมองแบบองค์รวมจะเห็นถึงความโดดเด่น ทั้งนี้ การออกแบบที่เปิดให้มีพื้นที่โล่งกว้างทำให้ผลงานดูแล้วไม่เกิดความอึดอัด การจัดองค์ประกอบต่างๆ มีความเป็นเอกภาพสอดคล้องกันทั้งหมด ตั้งแต่เส้นทางเดิน ต้นไม้ ดอกไม้ ล้วนได้มีการออกแบบให้มีความกลมกลืนเข้ากันได้กับสิ่งของจำลองที่นำมาจัดแสดง และการจัดวางสิ่งจำลองต่างๆ กระจายครอบคลุมทั่วพื้นที่ จึงทำให้เกิดความสมดุลในผลงาน

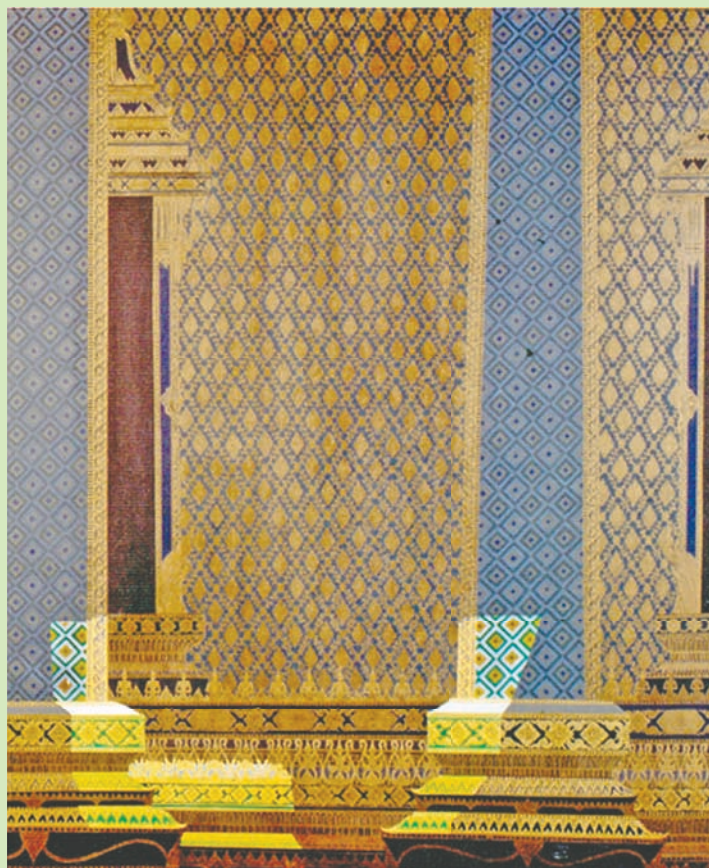
กิจกรรม ศิลปปฏิบัติ ๑.๑

- กิจกรรมที่ ๑** ให้นักเรียนเลือกภาพถ่ายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติมา ๑ ภาพ แล้วเขียนบรรยายถึงทัศนธาตุและการออกแบบที่ปรากฏอยู่ในภาพ จากนั้นส่งครูผู้สอน เพื่อคัดเลือกผลงานที่เขียนบรรยายได้ดีจำนวน ๕ ชิ้น นำไปติดที่ป้ายนิเทศ
- กิจกรรมที่ ๒** ให้นักเรียนเลือกภาพถ่ายสถานที่สำคัญภายในท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นก็ได้ แล้วให้นักเรียนเขียนบรรยายสถานที่แห่งนั้นว่ามีทัศนธาตุใดปรากฏอยู่บ้าง และมีการออกแบบอย่างไร

๓. การวิเคราะห์ทัศนธาตุและการออกแบบในงานทัศนศิลป์

ทัศนศิลป์ (Visual Art) หมายถึง ผลงานศิลปะที่เกิดจากการแสดงออกทางการสร้างสรรค์ของมนุษย์เพื่อประโยชน์ในด้านต่างๆ ซึ่งสามารถจำแนกผลงานตามรูปแบบได้เป็น ๔ ประเภท ได้แก่ งานจิตรกรรม (Painting) งานประติมากรรม (Sculpture) งานสถาปัตยกรรม (Architecture) และงานภาพพิมพ์ (Printing) โดยผู้สร้างสรรค์หรือศิลปินแต่ละท่านจะเป็นผู้นำเอาองค์ประกอบต่างๆ ทางทัศนธาตุมาออกแบบตามหลักการจัดองค์ประกอบศิลป์ให้เกิดเป็นผลงานทัศนศิลป์ขึ้นมาตามแนวคิด หรือจินตนาการของตน ซึ่งการเลือกใช้ทัศนธาตุอาจเกิดจากความตั้งใจและไม่ตั้งใจ ดังนั้น ในผลงานทัศนศิลป์ทุกชิ้นจึงมีทัศนธาตุปรากฏอยู่ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างการวิเคราะห์ทัศนธาตุและหลักการออกแบบในงานทัศนศิลป์มาเป็นกรณีศึกษา ๒ ผลงาน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ ๑ รูปทรงของแสงบนเนื้อที่ของเงา

“รูปทรงของแสงบนเนื้อที่ของเงา” (พ.ศ. ๒๕๒๑) ผลงานของปรีชา เถาทอง
เทคนิคภาพวาดสีอะคริลิกและสีน้ำมันบนผืนผ้าใบ

แสงจะเป็นรูปทรงที่มีสัดส่วนน้อยกว่าส่วนที่เป็นพื้นี่ของเงา ส่วนที่มีดูลึกลงไปเป็นการแสดงระยะใกล้ - ไกล การใช้สีวรรณะเย็นที่มีลักษณะอ่อนใต้อดกับพื้นี่สีเข้ม ช่วยทำให้มองเห็นรายละเอียดของภาพได้อย่างชัดเจน สร้างความรู้สึกสงบ ร่มเย็น และศรัทธา

ผลงานจิตรกรรมชิ้นนี้มีการจัดวางภาพที่มีชีวิตชีวา แม้ว่าส่วนที่เป็นรูปส่วนใหญ่จะวางอยู่ทางด้านซ้าย แต่มีการถ่วงน้ำหนักด้วยส่วนที่มีดวงทางด้านขวา ทำให้ภาพมีความสมดุล ลวดลายบริเวณผนังที่ต่อเนื่องเต็มทั้งภาพ กำหนดเป็นจังหวะได้อย่างงดงามลงตัว ช่วยลดพื้นที่ว่าง รูปทรงของแสงและลวดลายบนผนังของพระอุโบสถในเงามืด มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องเป็นเนื้อหาเดียว ไม่แตกกระจาย แสดงถึงความเป็นเอกภาพของรูปทรงที่กลมกลืนกันไปทั้งสีและแสงที่ตกกระทบเป็นรูปทรงเรขาคณิต รวมทั้งสัดส่วนของสิ่งต่างๆ ที่สอดคล้องกับความเป็นจริงและจัดวางได้อย่างลงตัว ทำให้ผลงานมีความงามดงามมากยิ่งขึ้น

ผลงานชิ้นนี้เป็นผลงานจิตรกรรมของ
อาจารย์ปรีชา เกาทอง ศิลปินแห่งชาติ สาขา
ทัศนศิลป์ (จิตรกรรม) ประจำปีพุทธศักราช
๒๕๕๒ มีชื่อว่า “รูปทรงของแสงบนเนื้อที่ของ
เงา” วาดโดยใช้สีอะคริลิกและสีน้ำมันบนผืน
ผ้าใบ ขนาด ๑๗๓x๑๔๒.๕ เซนติเมตร วาดขึ้น
เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ ซึ่งศิลปินมีผลงานหลายชิ้น
ที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับผลของแสง
ที่ตกกระทบกับรูปทรงต่างๆ นำไปเป็นแนวคิด
ในการสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ขึ้นมา

การวิเคราะห์ องค์ประกอบของทัศน-
ธาตุที่ศิลปินนำมาใช้ คือ เส้น ซึ่งจะประกอบ
ไปด้วยเส้นตรงแนวตั้ง เส้นตรงแนวนอน
และเส้นหัก ด้านล่างของภาพเป็นเส้นโค้งแบบ
ไทยประเพณีที่แสดงลวดลายต่างๆ และใช้ผนัง
ของพระอุโบสถมานำเสนอ โดยให้ความสำคัญ
เกี่ยวกับเรื่องแสงที่มีต่อบรรยากาศทั้งหมด
ของภาพ จึงจำกัดขอบเขตของแสงโดยเน้นให้
แสงส่องตกกระทบผนังพระอุโบสถเฉพาะเป็น
บางบริเวณ ทำให้เกิดรูปทรงเรขาคณิตระหว่าง
รูปทรงของแสงและพื้นที่ของเงา โดยส่วนที่เป็น

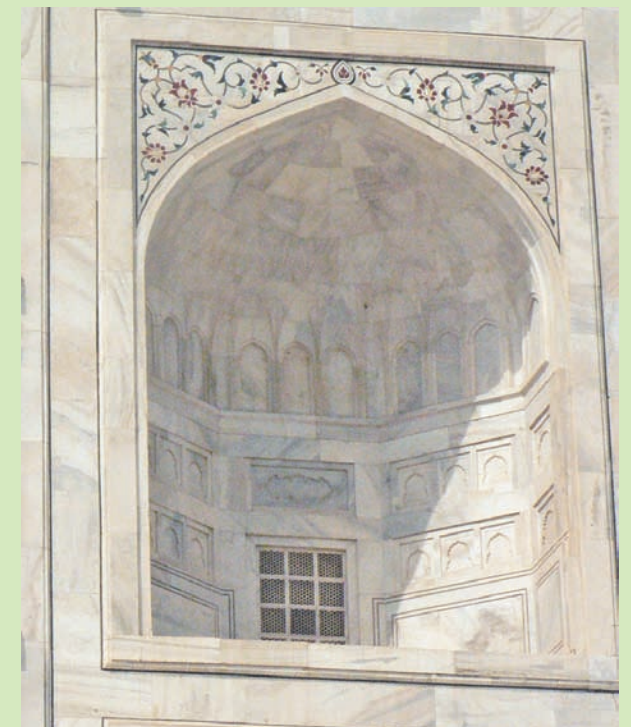
ตัวอย่างที่ ๒ ทัชมาฮาล

ทัชมาฮาล (Taj Mahal) ตั้งอยู่ที่เมืองอัคระ ประเทศอินเดีย เป็นผลงานทัศนศิลป์ประเภทสถาปัตยกรรม สร้างขึ้นเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ จากหินอ่อนสีขาวนวล โดยกษัตริย์ชาห์ญะฮานสร้างขึ้นเป็นอนุสรณ์แห่งความรักของพระองค์ที่มีต่อพระนางมুমตัส มาฮาล พระมเหสีที่สิ้นพระชนม์ รูปแบบของงานสถาปัตยกรรมเป็นรูปโดมแบบเปอร์เซีย ซึ่งได้รับการยกย่องว่า “เป็นสิ่งก่อสร้างด้านความรักที่สวยงามที่สุดของโลก”

การวิเคราะห์ ที่คนอาตุที่ปรากฏอยู่ในผลงานสถาปัตยกรรมชิ้นนี้จะประกอบไปด้วยลักษณะของเส้นตรงแนวราบของสระน้ำที่เป็นจุดนำสายตามุ่งไปสู่ตัวอาคาร เสาทั้ง ๒ ด้านเป็นเส้นตรงแนวตั้งที่ให้ความรู้สีกมั่นคง แข็งแรง และสง่างาม กำแพงปรากฏที่คนอาตุที่เป็นเส้นตรงในแนวนอน หรือเส้นระดับ ให้ความรู้สึกราบเรียบปลอดภัย ตัวอาคารจะประกอบไปด้วยรูปทรงสี่เหลี่ยมและรูปโคมทรงกลม มีการนำลักษณะเส้นแบบต่างๆ ทั้งเส้นตรงแนวตั้ง เส้นตรงแนวนอน และเส้นโค้งมาใช้ในการออกแบบส่วนต่างๆ ส่งผลให้ตัวสถาปัตยกรรมมีลักษณะเป็นรูปทรงเรขาคณิตที่สวยงาม

พื้นผิวแม้ว่าจะเป็นหินอ่อนแต่ก็ให้ความรู้สึกถึงความราบเรียบ การให้พื้นที่โดยรอบตัวสถาปัตยกรรมเป็นพื้นที่ว่างและเมื่อมีฉากหลังเป็นพื้นที่สีเขียวของท้องฟ้า ก็ยิ่งเสริมให้สีขาวของตัวอาคารมีความโดดเด่นตระหง่านอยู่ในความแว้งว้างของบรรยากาศ สื่อถึงความยิ่งใหญ่ รวมทั้งเงาสะท้อนบนพื้นผิวน้ำก็ช่วยทำให้เกิดมิติที่สวยงามมากยิ่งขึ้น

ผลงานสถาปัตยกรรมชิ้นเอกนี้ จะเห็นได้อย่างเด่นชัดถึงการนำองค์ประกอบศิลป์มาใช้ในการออกแบบ ได้อย่างดีเยี่ยม เมื่อผู้ชมมองไปที่ด้านหน้า จะเห็นอาคารสีขาวสะอาดตาขนาดใหญ่ เห็นได้ตั้งแต่ในระยะไกล ซึ่งมีเอกลักษณ์เป็นรูปโดมแบบเปอร์เซียที่ได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมอาหรับ ส่วนประกอบต่างๆ ของตัวอาคารถูกออกแบบและนำมาจัดวางอย่างลงตัวได้สัดส่วน มีจังหวะ ตลอดจนเสริมความโดดเด่นให้แกกันและกัน ไม่มีส่วนใดที่ดูแล้วมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนเกิน หรือขัดแย้งแปลกแยกไปจากกลุ่ม แม้แต่สระน้ำ ก็ช่วยเพิ่มความงามให้แก่ทัชมหาฮาลทั้งในด้านสะท้อนภาพ เป็นพื้นที่โล่งไม่ดบัง หรือถึงความสนใจออกไปจากตัวสถาปัตยกรรม

ในการออกแบบ สถาปนิกตั้งใจให้สถาปัตยกรรมมีลักษณะ ๒ ด้านที่เหมือนกัน หรือมีความสมดุลเท่ากัน ขณะเดียวกันจากมุมมองของสายตา สมมติว่ามีการลากเส้นตรงไปยังจุดกึ่งกลางอาคาร พื้นที่ระหว่างทางเดินทั้ง ๒ ด้านของสระน้ำ รวมทั้งแนวไม้พุ่ม ๒ ข้างทางและหอคอยขนาดเล็ก ก็จัดวางตำแหน่งเป็นคู่ขนานในระดับเสมอกัน เป็นจังหวะที่ลงตัว ที่จะช่วยนำสายตาไปสู่โดมใหญ่ ทั้งนี้ การที่ทัชมหาฮาลสร้างด้วยหินอ่อน ใช้เส้นโค้งพร้อมลวดลายในช่องกรอบและส่วนอื่นๆ ที่เห็นได้อย่างชัดเจน จึงทำให้ผลงานดูแล้วไม่แข็ง แต่กลับทำให้ดูรู้สึกอ่อนช้อย นุ่มนวล

สถาปัตยกรรมแห่งนี้เมื่อดูโดยรวมแล้ว จะเห็นว่าทุกส่วนประกอบสะท้อนถึงความเป็นเอกภาพและความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทำให้ผลงานมีความสวยงามยิ่งขึ้น

เกร็ดศิลป์

ความงามทางธรรมชาติมีอิทธิพลอย่างมากที่ทำให้ศิลปินเกิดความรู้สึกประทับใจและถ่ายทอดออกมาเป็นผลงานทัศนศิลป์ โดยเฉพาะศิลปินแนวประทับใจนิยม (Impressionism) ที่จะถ่ายทอดความรู้สึกที่มีต่อ “สี” และ “แสง” ในสิ่งแวดล้อมสร้างเป็นผลงานจิตรกรรม ศิลปินคนสำคัญในแนวนี้นั้น เช่น เอ็ดการ์ เดอกาส (Edgar Degas) ปีแยร์ โอกุสต์ เรอเนอร์ (Pierre Auguste Renoir) อ็องรี โกต มอแน (Oscar Claude Monet) เป็นต้น

“Field of Poppies” (ค.ศ. ๑๘๕๗) และ “The Poppy Field” (ค.ศ. ๑๘๗๓) ผลงานของอ็องรี โกต มอแน (Oscar Claude Monet)

กิจกรรม ศิลป์ปฏิบัติ ๑.๒

- กิจกรรมที่ ๑** ให้นักเรียนคัดเลือกภาพผลงานทัศนศิลป์จำนวน ๒ - ๓ ชิ้น แล้วนำมาวิเคราะห์หาคำอธิบายร่วมกันว่า ผลงานทัศนศิลป์นั้น มีทัศนธาตุใดบ้างที่มีความโดดเด่น และผลงานมีความสอดคล้องกับหลักการออกแบบอย่างไร
- กิจกรรมที่ ๒** ให้นักเรียนนำผลงานทัศนศิลป์ของตนเองที่เคยสร้างสรรค์ไว้ในชั้นที่ผ่านมา จากนั้นพิมพ์ หรือเขียนบรรยายลงในกระดาษรายงาน ว่าผลงานชิ้นนั้นมีองค์ประกอบของทัศนธาตุใดบ้างในการสร้างสรรค์ผลงานและการออกแบบมีลักษณะอย่างไร
- กิจกรรมที่ ๓** จงตอบคำถามต่อไปนี้
๑. ทัศนธาตุคือสิ่งใด มีองค์ประกอบใดบ้าง
 ๒. จงวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างทัศนธาตุในสิ่งแวดล้อมกับทัศนธาตุที่ปรากฏอยู่ในผลงานทัศนศิลป์
 ๓. การออกแบบสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ให้มีคุณภาพ จะต้องคำนึงถึงหลักการใดเป็นสำคัญ

ลิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมทั้งผลงานทัศนศิลป์ต่างๆ ล้วนเกิดจากทัศนธาตุส่วนย่อยๆ ที่นำมาผสมผสานกันและมีการออกแบบจัดวางอย่างเหมาะสมลงตัว โดยมนุษย์ได้ใช้ธรรมชาติเป็นต้นแบบในการสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ขึ้น ซึ่งสิ่งต่างๆ ในสิ่งแวดล้อม ถ้าหากพิจารณาจำแนกแยกย่อยลงไป ก็สามารถจะวิเคราะห์ให้เห็นถึงองค์ประกอบของทัศนธาตุและหลักการออกแบบที่สอดคล้องกับหลักการจัดองค์ประกอบศิลป์ได้ แต่ทั้งนี้จำเป็นต้องมีพื้นฐานความรู้ด้วย เพื่อวิเคราะห์และบรรยายให้ผู้อื่นเข้าใจในความงามของสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องตามหลักการทางศิลปะ

